RESURSE ALE CREATIVITATĂȚII LEXICO-STILISTICE ÎN OPERA LUI PAUL GOMA

Iraida CONDREA
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Paul Goma's style is distinguished by numerous lexical creations and stylistic effects. The techniques for forming lexemes such as "word-suitcase", included in his famous "Alphabet", as well as the use of regionalisms and barbarisms in the novel "Din calidor" are examined.*
Keywords*: lexical creations, suitcase-words, regionalisms, orality, stylistic effects*

Limbajul operei literare reprezintă o trăsătură specifică a stilului pe care îl adoptă scriitorul cu scopul de a prezenta realitatea, de a crea o anumită atmosferă, de a individualiza personajele. Lexicul, cuvântul este principalul element prin care autorul își materializează ideile și descrie lumea înconjurătoare.

Pentru scriitorul Paul Goma cuvântul a fost nu doar **un semn lingvistic**, cum formula F.de Saussure acest produs al creației umane, ci un material, care, printr-o modelare ingenioasă, poate dezvălui numeroase semnificații și artificii cognitiv-estetice. Mânuirea abilă a posibilităților de exprimare seamănă de multe ori, chiar și în romanele sale, cu o luptă permanentă pentru „decojirea" slovei de crusta de șablon care o acoperă neîncetat. Sensuri inedite, conotații noi, aluzii și persiflări se desprind din lexemele pe care scriitorul le creează, combinând cu ingeniozitate părți ale diferitor cuvinte. Asemenea componente eterogene sunt atât de măiestrit combinate, încât nu pot lăsa indiferent cititorul, care este antrenat în acest joc de restabilire a „originii" lor, și surprizele sunt cu adevărat impresionante: *debilingv, culturta, mitropolitruk, obscenzura, dactilograva, Fasole mio!, Freaca-mearga!*

Practica de combinare a diferitor părți de vocabule are drept rezultat niște lexeme hibride, numite de specialiști **cuvinte-valiză**, care sunt definite astfel: „Mot constitué par l'amalgame de la partie initiale d'un mot et de la partie finale d'un autre (ex. : hydrolienne de hydr[aulique] et [é] olienne) – Définition du Petit Larousse illustré, 2012.

Specialiștii remarcă în prezent utilizarea tot mai frecventă a unor asemenea creații lexicale în textele de publicitate, în diverse jocuri de cuvinte utilizate cu scopul de a persifla, de a ironiza, de ex., : „*hum**ani**malité* (Etiemble, in Grésillon, 1984) ***Tea**tanic* (Publicité Ice Tea) *nonchalégance* , fondé sur l'amalgame de deux lexèmes-sources dans une occurrence donnée : *nonchalance* et *élégance* (a se vedea: Bonhomme, M.).

Paul Goma a adunat creațiile sale lexicale într-un dicționar cu titlul **Alfabecedar** (denumire formată din *alfabet* și *abecedar*), pe care l-a definitivat în 1994. Conform autorului, acesta conține 33 000 de cuvinte noi, derivate din 896 de cuvinte vechi. În compartimetul „Proziceri" sunt incluse lexeme de tipul: *dădaco-română, evreinstein, vecina cea de taină* ș.a. Este evident că niciun vorbitor/cunoscător al limbii române nu va rămâne indiferent față de conotațiile și sensurile subtile sugerate de aceste mostre.

De exemplu, la cuvântul „alandala" sunt date 88 de lexeme noi, de tipul *alandalaltăieri, alandalianță, alandalocuțiune,* al căror sens reflectă anumite conotații, derivate de la semnificația inițială. Exact așa se procedează și cu celelalte cuvinte-sursă, a căror semnificație se regăsește în derivatele formate. Prezentăm aici doar o foarte scurtă listă, care demonstrează cum exploatează Paul Goma semnificațiile prin crearea de sensuri adiacente: *berbecisnic* (de la berbec), *diabecisnic*, *diabețiv* (diabet), *fandospitalitate* (fandosire), *genialomițean* (geniu), *haimanager* (haimana), *halatitudine* (halat), *handicapacitate* (handicap), *idealuros*, *idealbină* (ideal), *ilustruit* (ilustru), *importmoneu* (important), *integrațioasă* (integru), *îmbătământ* (a îmbăta), *jeliberal*, *jelinge* (a jeli), *jurnalmanah* (jurnal), *leneică, lenevastă* (lene), *limbabsurditate, limbălărie* (limbă), *madambla, madambasadoare* (madam), *manechinuitor* (manechin), *melancoolică* (melancolie), *mistericale*

(mister), *mitocanalie* (mitocan), *mîndrăgostit* (mândru), *nadolescentă* (nadă), *nasolemnitate* (nasol), *nudiversitate* (nud), *obezmetic* (obez), *papagalanton* (papagal), *parfumegos* (parfum), *perfidelitate* (perfid), *povesteuropean* (poveste), *radicalificativ* (radical), *sacrilegiuitor* (sacrilegiu), *tenderutant* (tender), *urbișniță* (urbe), *vitregai* (vitreg), *vorbicultur*ă (vorbă), *zadaravelă* (zadar).

Pentru a exprima cât mai pregnant ironia, satira usturătoare, Paul Goma concentrează adesea semnificațiile în asemenea cuvinte-valiză, obținând evidente efecte stilistice, fapt dovedit și de o mostră din cartea „Altina – grădina scufundată": „În acea Românie prea strâmtă pentru un „rusoi" ca el, în *bălăcăniada trăisticolor*ă, în *Cacania formei fără fond, a burdufului făr-de-brânză, nici măcar... de câine*, până şi un anarhist, un revoluţionar, un socialist, un „bolşevic" ca Basarabeanul incomod, stricător de datini, putea să se exprime liber".

Citit cu mai multă atenție, „Alfabecedarul" poate oferi ziariștilor, scriitorilor, tuturor celor interesați de expresivitatea limbajului, multe sugestii interesante, cu atât mai mult, cu cât ironia, umorul, gluma, sarcasmul, persiflarea necesită noi și noi surse de îmbogățire.

În operele sale Paul Goma folosește din plin toate *stilurile* și straturile stilistice ale limbii române la nivel fonetic, lexical, grammatical (Irimia, 1999, p. 121) – de la cel literar/academic, până la cel regional, demonstrând mereu posibilitățile expresive ale limbajului. Este de menționat faptul că scriitorul este unul dintre puținii autori care valorifică în prezent limbajul regional, vorbirea populară, diverse aspecte ale lexicului conservate în formele, să zicem, periferice ale graiurilor (A se vedea Bușmachiu, 2012)

Aceste resurse sunt utilizate în prezent mai mult de jurnaliști sau actori în emisiuni TV de tipul „Ora de ras", „Dora schow", dar lucrări scrise în această cheie – povestiri, nuvele – nu sunt prea multe, de aceea abordarea unui limbaj „periferic" la un autor de talia lui Paul Goma prezintă interes.

Diverse forme ale oralității, ca abatere de la normele limbajului standard, în prezent se manifestă pe larg, mai ales în presa scrisă, în emisiuni de divertisment. Cercetătorii evidențiază trăsăturile de bază, ce marchează oralitatea: „Stilul colocvial, conform studiilor, cuprinde toată gama de limbaje populare și se manifestă prin trăsăturile de bază ale oralității, cum ar fi: familiaritatea, afectivitatea, spontaneitatea, caracterizându-se prin funcțiile fatică, expresivă, emotivă, referențială". (Molea, 2019, 1)

Anume registrul popular are ca particularități utilizarea regionalismelor, o sintaxă mai simplă, diverse forme de adresare la persoana a doua, locuțiuni și expresii specifice vorbirii. În varianta scrisă, în texte, aceste particularități sunt bine monitorizate de autori. Rodica Zafiu menționează că „Oralitatea, cum se știe, se manifestă în scris prin artificii cu efecte bine controlate, bazate pe selecție, pe eliminarea redundanței, pe substituția unor mijloace de reliefare și de organizare cu altele. Regula unui text bine scris e de a crea impresia oralității, adaptând-o însă la alte condiții de comunicare, prin decontextualizare (absența mimicii, a intonației, a corecției imediate) – și recontextualizare: e deci sugerare, și nu simplă înregistrare, reproducere fidelă" (Zafiu, 2001,p. 138).

În acest sens, în romanul „Din calidor", Paul Goma scoate la iveală forme inedite de expresivitate, bazate pe fapte de limbă specifice, din registrul popular, cu multiple forme regionale, care dau un colorit inegalabil textului.

Dat fiind faptul că acțiunea romanului se desfășoară într-un sat provincial din Basarabia interbelică, vorbitorii folosesc multe regionalisme, au o pronunție specifică și demonstrează un mod de exprimare țărănească, tipic rustică, destul de încifrată pentru un cititor care nu este la curent cu particularitățile regionalismelor moldovenești, sau, mai concret, basarabene.

În roman sunt prezente două registre de exprimare: unul literar – cel al învățătorului, dar și cel propriu-zis al autorului, iar pe de altă parte, cel al localnicilor din Mana, țărani simpli, care nu folosesc decât formele regionale de exprimare, redate în dialoguri, dar mai ales, în „expunerile de opinii" la persoana întâi. Autorul utilizează din plin toate mijloacele caracteristice vorbirii regionale, moldovenești, din zona Orheiului. Printre particularitățile definitorii ale regionalismelor, un loc aparte îl ocupă pronunția specifică, cea care marchează „dulcele grai moldovenesc". În romanul său, Paul Goma utilizează foarte des aceste fonetisme specifice, care individualizează vorbirea personajelor și se manifestă în dialoguri, în secvențele în care sunt adresări, întrebări, schimburi de replici.

1) **Lexicul** romanului conține numeroase cuvinte populare și regionalisme, incluse cu măiestrie de autor în canavaua narațiunii și care sunt firești în comunicarea vorbitorilor din această zonă: *prepeleac, harbuz, curechi, oleacă, chicuș, chipăruș, poamă (struguri), a tropoti, ogradă, perje* ș.a. Funcția regionalismelor în scrierile literare este bine determinate, deoarece „regionalismele devin instrumente de realizare a diverselor procedee estetice, precum redarea cadrului spațial, caracterizarea personajelor literare sau de reliefare, de pregnanță verbală, de sugerare a unor conotații evocatoare" (Molea, 2019, 4)

2) **Fonetismele** specifice pronunției moldovenești/basarabene sunt foarte bine reprezintate în toată diversitatea lor :

- Forma de persoana a doua plural a verbelor în care **dispare *-i* final**: *luaț, veniț, cărați, spuneț, ați fost, dați, șîdeț (*dar și *șăz)* sau substantive cum ar fi *ruș', harbuj*, *urș* etc. La fel de specifică și omniprezentă în exprimarea regională este transformarea terminației -e în -i la mai multe categorii de cuvinte: fimei (femeie), băieti, tigai, verdi,
- Un fenomen cunoscut și foarte generalizat în această zonă este **palatalizarea consoanelor,** redată cu măiestrie de autor. Găsim în vorbirea personajelor formele *cu **ghi**nișoru, vor**ghe**ști, să se diosă**ghe**ască, **zghe**ară, **chi**atră, **ch**ic, **sch**ic, **j**ie, **j**iu, **j**iță*l, *sără**ș**ie, **ș**erbe Fierbe).* Sunt, de asemenea, prezente multe forme regionale ale unor cuvinte, cum ar fi c*opchil, mănunțăl, păpșoi etc.*

3) **Sincopele** merită o analiză aparte, deoarece sunt omniprezente în exprimarea populară. Acest fenomen fonetic, ce constă în suprimarea, „înghițirea" vocalelor sau chiar a mai multor sunete, este mereu în vizorul autorului. Printre mostrele representative se află „faimosul", am putea spune , *domțător* – pentru domnule învățător: „nu lasă El, Dumnezeu, *dom'ţător';* „eu ca băiat al *domțătorilor"*; „*tre'* să știi cum să-l iei"; „Mnezău, Nezău" (Dumnezeu). Efectele stilistice ale acestor pronunții sunt evidente: „dacă dă *mnezău on chic di ploai*; *ș nu dă Mnezău cu chiatră*, ca mai anțărț, *d-apăi* crește panea lui *Nezău*, *domțători*, ha-ha-ha, de-ți dă cu *schicu-n* barbă!"

În fragmentul despre pescuit – e o întreagă filosofie prinsul peștilor – mai găsim o mostră concludentă în acest sens: Citățm:

- ... *om* (literar: vom) merge la pești cu căruța!
- Nu, că eu *mă-c călare* – hai *ș* tu călare!

Acest *măc* înseamnă „mă duc". Fenomenul este încă unul viguros și present în spațiul nostru, fapt demonstrat de binecunoscuta „zicere" în stil basarabean *măc-casă* – pentru *„*mă duc acasă". La fel este și cu *un-ti-ci* – unde te duci. La paul Goma apare „Măi fimei! Domnică, *un- e eș!"* - unde ești?

Sincopa „îi trădează" ușor și pe vorbitorii basarabeni actuali, atunci când vorbesc în alt mediu românesc, de exemplu, în cel bucureștean.

4) **Creații lexicale.** Și în romanul „Din calidor" Paul Goma rămâne fidel îndrăgitului său procedeu de creare a noilor cuvinte, care se dovedesc a fi mai puțin banale decât cele știute de toată lșumea. Găsim în paginile romanului numeroase exemple, cum ar fi: „O văd pe mama cum scoate din casă în curte valize, baloturi, pachete lucruri neîmpachetate, *neînvalizte, neîn', nimic"*; „soldați străini, vorbind *străinește"; „*- La care ce răspunde *Ivan-Pravoslovan?*- Cum, *pravoslovan? Minciunovan*!"; „te-au ridicat și pe tine *rusovieticii";* „Rușii *spasibesc,* cuțigările aprinse…" Una dintre formele cu un evident subînțeles persiflant este *grăjdian*. În limba română ea trimite la lexemul *grajd,* prin urmare, *grăjdian* ar fi un *grăjdar*, om de prin grajduriile de vite. Or, Paul Goma formează acest *grăjdian* de la rusescul *grajdanin* adică „cetățean". Astfel că *grăjdianul* este și el un cetățean, doar că de altă „factură". Personajul lui Paul Goma explică astfel situația: „Nici n-ați apucat să vă udați picioarele în Iordanul Prutului, că ați fost botezați: *săvieţki grăjdian'*! Măcar eu și cu baba nu ne-am trudit cu drumul: *grăjdianu'* ne-o chicat în cap…" Moș Iacob, **premarele** – poate fi descifrat și ca „prea marele", funcția fiind chiar „prea mare" pentru un simplu țăran.

5) **Rime și asonanțe**, de tipul celor întâlnite în textele folclorice. Conform dicționarelor, asonanța este „Rimă imperfectă care constă de obicei în identitatea vocalelor accentuate și asemănarea mai îndepărtată a consoanelor de după ele. Asonanța e des întîlnită în poezia noastră populară. În versurile «Să pui plugul să brăzdezi Unde-o fi cîmpul mai des», «brăzdezi» și «des» formează o asonanță"

De exemplu, vorbirea meșteșugită lui moș Iacob demonstrează nu doar intenția acestuia de a-l impresiona pe interlocutor, dar, mai ales, propria satisfacție de a savura cuvintele și de a ticlui niște semnificații ingenioase, chiar pentru propria plăcere de a vorbi, de a comunica, de a urmări efectul celor spuse. Astfel, în multe cazuri sintagme și fragmente de text capătă un aspect RIMAT: „Mâne-a fi mane, acuma-i noapte neagră și mi s-o făcut și mie de-un *crăpcean la tigai*; ș de-o *știuculiță pi jăriță*; de-*on lin, c-on pahar di gin*; și dacă dă Domnul din ceri, să prind pi pământ ș-olecă de chișcari, din ceia mari ș-alunecari… Ia dă tu fime**i** *ciorpacu, să-l prindem și pe dracu*…"

Prin aceste rime – *știuculiță-jăriță, lin-gin, chișcari-alunecari, ciorpacu-dracu* partea informativă a mesajului trece pe un loc secund, iar forma primează în mod evident.

„Plăcerea vorbei" – poate fi o caracteristică a lui Moș Iacob, care nu scapă nici cel mai mic prilej de a cuvânta: el își întâmpină vecinelul – pe care îl vede în toată ziua de multe ori – cu slove frumoase ca pe cel mai scump oaspete. Adresarea ceremonioasă și retorica meșteșugită este aproape ca o orație de de sărbătoare:

„- He-hei, băiețălu moș-lui, bine-ai venit în ospeție pe la noi – da ia șăz, să ne șadă norocu... – și-mi arată scăunelul cu trei picioare, al meu, numai eu ședeam pe el! – Mai întâi ș mai întâi, a să ne deie Domnica borșuleanu di crăpceanu cu leușteanu ș cu chimirgeanu (de data asta „chimirgelele" erau cee ce erau: pătlăgele roșii sălbatice, ieșite fără răsad, mai cât cireșele, dar muuult mai gustoase decât cele răsădite). Ș cu măliga-măliguța, de să-ț lingi, hm,hm, degetuța... Câte două străchini cu vârf, de căciulă, cu repetir, ca la tractir! Mai întâi ș mai al doilea, o plachie cum numai baba me știe s-o facă – pi negustate, aista-i sicretu! Ș dacă mai rămâne loc la burdihoc, mai întâi ș mai al treilea, niște chișcari în spuză, știi cole, cu mojdei din cel..."

Reflecțiile autorului despre acest discurs retoric sunt următoarele: „Moș Iacob își zicea poezia – poezie, fiindcă mătușa Domnica nu ne dădea chiar ce zicea el că are să ne deie..."

În concluzie vom remarca faptul că stilul lui Paul Goma este inconfundabil, anume datorită îndrăznelii și imaginației, cu care autorul abordează resursele limbii. Problema ar fi dacă cititorul de astăzi, „omul obișnuit", cum se mai spune, are toate „cheile" de lectură, pentru a recepta în totalitate textul, dar, mai ales**, subtextul** , incorporat cu măiestrie de către autor în paginile cărților sale.

Bibliografie:

BUȘMACHIU, Victoria, 2012, „Stratificarrea functional-stilistică a lexicului limbii române", în Philologhia, mai-august.

BONHOMME, Marc, 2009, Mot-valise et remodelage des frontières lexicales, in Cahiers de praxematique, 53, p. 99-120. http://journals.openedition.org/praxematique

IRIMIA, Dumitru, 1999, Introducere în stilistică, Editura Polirom, Iași.

MOLEA, Viorica, 2019, „Delimitări ale oralității în limba română actuală", în Limba Română (Chișinău), nr. 1, p. 61-77.

MOLEA, Viorica, 2019, „Regionalismele – variantă diatopică a limbii române", în Limba Română, nr 4, p.

ZAFIU, Rodica, 2001, Diversitate stilistică în româna actuală, Editura Universității din București.